

GERONTOLOGICAL ASPECTS OF OLD AGE

ILIYAN ILIEV

MASTER SOCIAL ACTIVITIES
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

ILIANILIEV.PL@ABV.BG

ABSTRACT: THE PROBLEMS OF THE ELDERLY SHOULD NOT BE PASSED SO EASILY, BECAUSE AT PRESENT, GLOBALLY PEOPLE IN ELDERLY PREVAIL. THIS TREND IS OBSERVED IN THE COUNTRY. THERE IS A SIGNIFICANT INCREASE IN LIFE EXPECTANCY. IN THE PROCESS OF SELF-DETERMINATION OF THE OLD MAN AND HIS ADAPTATION IS FORMED SENSE TO BE GUIDED NOT ONLY BY SUBJECTIVE MOTIVES, BUT ALSO TAKING INTO ACCOUNT THEIR REAL ACHIEVEMENTS AND OPPORTUNITIES. DEFINING CHARACTERISTICS OF PEOPLE, ESPECIALLY THE OLD MAN AS A SUBJECT ARE ITS UNIQUENESS AND VALUE. SUBJECTIVITY CAN BE SEEN ONLY IN ITS MANIFESTATIONS IN LIFE, IN COMMUNICATION, IN ITS IDENTITY IN VARIOUS ASPECTS OF ITS OPERATION.

KEY WORDS: AGE, AGING, OLD MAN, SUBJECTIVITY, ADAPTATION

Проблемите на възрастните не трябва да се подминават с лека ръка, защото към настоящия момент, в световен мащаб хората в напреднала и старческа възраст преобладават. Тази тенденция се наблюдава и у нас. Има значително нарастване на продължителността на живота. Това е опосредствано от повишаването на жизненото равнище, постиженията на медицината и различни други социално-културни фактори. За жалост отношението към възрастните хора не прогресира по същия начин, което води до редица социални и психологически проблеми у хората в напреднала възраст.

Важен момент за разбиране на процеса на стареене е теорията за хетерохроността, за която руската изследователка Рибалко отбелязва, че противоречивият характер на стареенето е свързан с количествените и качествените изменения не само на биологическите структури, но и на механизмите на адаптация към новите условия.

Понятията старост и стареене се различават по своето съдържание. Стареенето представлява причината, а старостта следствието. Визев посочва, че стареенето е генетикопрограмиран процес, а старостта е последователен етап на индивидуалното развитие на човешкия вид.

В работите на Братус, Зинченко, Слободчиков и др. се предприемат опити да се поставят основите на духовната психология като особена форма на рационалното съзнание за установяване на субектността на човека в пределите на неговия индивидуален живот.

В психологията проблемът за строежа на вътрешния свят на човека, на неговата душа има различни решения. Разбирането за организацията на вътрешния живот на човека е предложено от Рубинщайн. Той отбелязва, че изучаването на психологическия облик на човека включва три основни въпроса: първият какво иска човекът?; вторият какво той може?; третият какво е той?.

Описанието на тези три страни съставлява пълната представа за психологическата организация на субекта за човека като субект.

Методологическата основа за изучаване на субектността е заложена в концепцията за човека, предположена от Рубинщайн, Брушлински и др. и по-конкретно е детерминирана в няколко аспекта:

1. Определена субектна специфика на човешкото битие.
2. Общ методологически принцип за изучаване на субектността като разкриване на човека във всички съществуващи за него връзки и отношения, представяйки се във всяко едно от тях в ново качество.
3. Определени условия и механизми на функциониране на субектността, т.е. вътрешни условия, които са се формирали у човека на даден етап от неговото развитие и които са определени от външните причини.

Вътрешната организация на субекта включва психологически структури, които осигуряват възможността на човека да бъде субект на собствения си живот и дейност. Субектността е централно образование на човешката реалност, а следователно и централна категория на психологията на човека и още по-конкретно на личността на човека.

Субектността за разлика от субективността подчертава активната страна в психическата организация на човека. Личността потенциално съдържа субектността, а тя от своя страна поставя акцент на активно преобразуващата функция на личността.

Самосъзнанието е един от най-важните структурни компоненти на личността, представящ този вътрешен механизъм, чрез който човек е способен не само съзнателно да възприема въздействията на обкръжаващата среда, но и самостоятелно да осъзнава своите възможности да определя характера и степента на своята активност. Така развитието на самосъзнанието съдейства за формиране на субектността.

Понятието субектност потенциално включва в себе си цялата съвкупност от прояви на човешката психология и представлява особен род цялостност. Човекът като субект представлява висша системна цялост на всички негови най-сложни и противоречиви качества.

Личността се развива, а в резултат на това се променя и личността на стария човек. Това може да бъде представено като процес и резултат от влизането на човека в нова социална среда и интеграция с нея.

В процеса на самоопределянето на стария човек и неговата адаптация се оформя смисълът да се ръководи не само от субективните мотиви, но и като отчита своите реални постижения и възможности. Самоопределянето на субекта на стария човек е процес на търсене от личността на смислови основания на своята обективация и построяване на начини за реализация на тези открити смислови основания. Продуктивно самоопределяне би могло да се нарича това, в резултат на което се изработват, приемат се и се реализират от личността такива смислови основания, които в най-голяма степен отговарят на нейната субективност и позволяват в най-голяма степен да се самореализира, да се самоизрази чрез осъществяване на различни форми на активност и самосъществуване, форми на адаптивност.

За индивида, който е способен към продуктивно личностно самоопределяне и адаптация, е характерна преди всичко личностната субектност.

Адекватността по посока на по-адекватната адаптация се обуславя и от вътрешната енергия на личността на стария човек, което и структурира неговата субектна реалност. В този смисъл адаптивността може да бъде анализирана чрез две проявления:

1. Външна проява на адаптивност, изразяваща се във взаимоотношенията на стария човек като биосоциална единица в обкръжаващата обществена и природна среда.
2. Преобладаващо вътрешна за субекта на стария човек измерение, което се изразява в личностното преживяване на удовлетвореност от живота и себе си.

Адаптивността представлява един от проблемите на психологията на стареенето. Ананиев отбелязва, че стареенето и старостта са свързани с индивидуалното развитие на субекта. Хората имат различни личностни характеристики, израстват при различни жизнени обстоятелства като субекти и имат многочислени варианти на тяхното интелектуално жизнено развитие.

Социалната ситуация на развитието по време на старостта изменя в определена степен жизнения стереотип, изисква адаптация към новите жизнени условия. Голяма част от хората в напреднала и старческа възраст редуцират социалните контакти. Настъпва промяна от активно към пасивно поведение и от ориентация към външния свят към ориентация към вътрешния свят на личността. Старите хора са длъжни не само да се приспособят към новите ситуации и външни явления, но и да приемат, да се адаптират към самите себе си.

Старият човек и неговата личностна зрялост основно се проявяват в отношенията на неговата зрялост като субект, който се изяснява преди всичко като субект на дейността като цяло; в живота си към другите и към себе си, и то субект на творческата дейност, на творческия живот. В своите непубликувани трудове Божович анализира висшите психически функции през старостта, като си спомня за своята баба баба ми, която не можеше да събере разпилените страници на книгата на Балзак Изгубени илюзии, можеше да го чете и обсъжда разумно неговото съдържание. Тя можеше да даде мъдър съвет за това, как трябва да се постъпи в един или друг случай, но се опитваше да запали с клечка електрическата лампа. Става ясно, че различните личности по различен начин се разпадат, т.к. протича различно прегрупиране на висшите психически функции в зависимост от тяхната първоначална структура.

В процеса на функциониране на личността на стария човек се формират противоречиви представи за връзките между съществуващото и това, което трябва да бъде, а в по-широк план това е разминаване между личната ограниченост и универсалните възможности на човека и още по-конкретно на стария човек. А такива противоречия могат да бъдат между:

1. Ситуационните изменения и същностните устойчиви отношения на личността, нейната качествена определеност.
2. Обективната логика на самоуважение на отношенията, предоставено от обективните обстоятелства на живота и способността на субекта да овладее и удържи логиката.
3. Начините за организация и осъществяване от субекта на неговите жизнени отношения и същността на Аз-а, в съответствие с който субектът трябва да построи своите жизнени отношения, своята адаптация към средата, към другите и към самия себе си.
4. Обективните условия на живота на личността, които изискват от нея

определено ниво и качество на проява на отношението в поведението, и реалния начин за обективизиране на тези отношения и техните качества.

5. Вътрешните възможности на субекта за продуктивна реализация на своите жизнени отношения, налична резултативност на жизнените отношения и т.н.

Степента на личностна зрялост, определя сходното и различното при отделните хора и в този контекст се проявява своеобразието от действия на фактори, които обуславят индивидуалната картина относно субекта на стария човек.

Определящите характеристики на човека, и особено на стария човек като субект, са неговата уникалност и ценност. Субектността може да бъде наблюдавана само в нейните прояви в живота, в общуването, в нейното самосъзнание, в различни аспекти на нейното функциониране. Субектността на стария човек се открива и за другите, и за себе си в целостта на Аз-а с устойчивата проява на личностни качества и отношение към другите и към себе си. Постигането от стария човек на субектното ниво предполага овладяването от него на съвкупност от родови психологически способности, чувства, самопознание, личностни способности, способности за адаптация и т.н. Навярно именно у старите хора в най-голяма степен можем да говорим за формираност на субектността на тяхната личност като своеобразно качествено образование. Можем да говорим и за характерен своеобразен Аз-образ, който е невъзможно да бъде анализиран без отчитане на своеобразието от индивидуални личностни характеристики.

Старческа възраст има ключово значение за разбирането на цялостната психика и личностна дейност и живот в този възрастов период. Изследванията са ориентирани към разкриване на измененията на Аз-образа при възрастните и старите хора, които не са разгърнати в достатъчна степен, а получените изводи са неубедителни.

По отношение на изследването на Аз-образа на възрастните и стари хора можем да кажем, че се наблюдават аналогични теоретични търсения. Така например Фриман фокусира своите мисли върху това, че старият човек е особен случай, феномен без ясна траектория. Съгласно тази постановка Аз-ът е тясно свързан с миналия опит, с неговите определящи характеристики, които са заедно поставени в кохерентния пакет. Освен това Фриман изтъква, че е много важно изследователят на Аз-а да бъде и историк, и учен.

Анализът на Аз-образа на стария човек в значителна степен е свързан с близки по смисъл и съдържание понятия като субективно благополучие, щастливото стареене и др. Същностното съдържание на тези термини се разкрива чрез две измерения първо, преобладаващо външно, което се изразява във взаимоотношенията на стария човек като биосоциална единица с обкръжаващото общество и природна среда; второ основно вътрешно субективно измерване, което се проявява в личностното преживяване на удовлетвореност от своя живот и самия себе си.

Днес в психологическата литература се очертават някои теоретико-емпирични тенденции за анализ и постулиране на съдържанието и функциите на Аз-а в преиода на старостта и стареенето. В съвременната геронтологическа литература се разглеждат възгледите за Аз-а, като самите изследователи разкриват моделите за гъвкавост и адаптивност в групата на старите хора. Тази група се характеризира и със самовъзприятие и оценка по отношение на това, какво те са постигнали в живота.

Съвременните изследвания показват, че Аз-ът по-добре е представен като йерархична и многоаспектна структура. Систематичните изменения на житейските ситуации, преобразуват собственото Аз, което от своя страна провокира редица изменения в съдържателните компоненти на йерархичния структурен състав на Аз-а.

В концепцията на Рубинщайн се детерминира изводът за това, че качествено своеобразие на човека представлява основа на неговата субектност. Преживяванията и отношенията на стария човек към себе си като към деятел пораждаят новото качество в него проециращо се на другите и на неговия начин на живот, дейност и поведение. Субектността включва характер на емоционален отклик и към самия себе си; може и да се анализира и като интегративно свойство, обединяващо компоненти на различни структури на личността и организация на нейните компоненти.

Старостта е въпрос на лично усещане. Това усещане в голяма степен зависи от морфологията на старостта, съдържанието и същността на личностната субектност.

Старостта е личностно психологическо образование, което способства за ефективността на адаптация и създава условия за тази адаптация на хората от напреднала и старческа възраст към новите за тях условия на живот и към самите себе си в обективния контекст на техните иновационни процеси. Характерът на субектността на старите хора се конструира конкретно като условие на личностно психологическата адаптация на хората от тази възраст към средата и към самите себе си.

Субектността представлява интегративна личностна характеристика с медиативен характер, която осигурява адаптационните възможности на старите хора. Тя може да се декомпозира и детайлно анализира. Субектността на стария човек се разглежда като системообразуващо качество от комплексен характер, което се определя от специфични характеристики преживяване на идентичност, типичност и вариативност на Аз-образа на стария човек, ниво на неговото самоприемане и особеност на интерналноекстерналния контрол. По своята природа и проява на инвариативност самата вътрешна позиция е широко индивидуална. Преживяването на вътрешната позиция определя характера на субектността, тъй като вътрешната позиция може да отразява интерналната локализация на контрола, т.е. преживяването на отношенията и събитията, причинно обусловени от собствените действия и поведение; преживявания на самия себе си и на своя избор.

Самото съдържание на субектността на стария човек представлява предпоставка, условие и детерминира интерпретирането на субектността. Системообразуващата същност на субектността определя и индивидуалното своеобразие на личността на стария човек, характеризира и обособява неговото качество на живот. Субектността е медиатор, който определя не само качеството на адаптивността на човека от напреднала и старческа възраст, но и неговото субективно благополучие.

Основен смисъл на функциите на субектността на стария човек по отношение на неговата адаптация към бързо променящите се социални условия на живот, към средата и към самия него е, че могат да се разгледат като опосредстващи неговия живот и дейност. Опосредстването може да се разглежда и като самостоятелна субект-психическа дейност, включена в системата на личностните структури и включваща се в качеството на един от индикаторите на индивидуалното своеобразие на живот и дейност на хората от напреднала и старческа възраст. Опосредствената функция на субектността в старческа възраст осигурява не само адаптация и личностна

саморегулация на старите хора, а също така съхраняване на цялостта и адекватността на техните личностни характеристики, техните интегративни значения и детерминираност спрямо целия живот и дейност на хората от напреднала и старческа възраст.

Изучаването на особеностите на характера на личностната субектност на хората от напреднала и старческа възраст е декомпозирано в тяхната идентичност, Аз-образ, ниво на самоприемане и тип локализация на контрола. Изучаването на субектността на човека в напреднала и старческа възраст се изгражда според нас като личностно системообразуващо качество, предпоставено от вариативното съдържание на неговата поливалентна личностна структура степен на идентичност, определено ниво на самоприемане, значимо съдържание на представените характеристики на Аз-образа, типа локализация на контрола.

В заключение можем да кажем, че вариативното съдържание и спецификата на личностно психологическите параметри детерминират качеството и особеностите на личностна субектност на хората от напреднала и старческа възраст.

REFERENCES:

1. **Dontsov, V.I., Krutkyo, V.N., Truhanov, A.I., 2010:** Донцов, В.И., Крутько, В.Н., Труханов, А.И., Медицина антистарения: Фундаментальные основы, Москва, 2010
2. **Dilman, V.M., 1987:** Дильман, В.М., Большие биологические часы (введение в интегральную медицину), Глава I: Из истории геронтологии; Глава XI: [Самая универсальная болезнь - старение: роль внутренних и внешних факторов](#); Москва, 1987
3. **Krutkyo, V.N., Dontsov, V.I., 2008:** Крутько, В.Н., Донцов В.И., Системные механизмы и модели старения, Москва, 2008